

SLOVACIKA V HISTORICKÉM FONDU MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

Jitka MACHOVÁ

Abstract

The Moravian Library in Brno (MZK) has acquired a considerable number of *slovacika* for its historical collection over more than two centuries. The *slovacika* are not allocated in a separate collection, but are scattered in various collections, both in the library's core holdings and in enclosed historical collections (monastery, castle, institutional, personal ones). The only published inventory of Slovacs so far was issued in 1969. In the following years, the library acquired other titles of interest through new acquisitions and considerably expanded the number of copies of its *slovacika*.

The paper summarises the state of the art at the end of 2024 and provides statistical data on printed *slovacika*. It also includes an overview of the places of publication, the most frequent printing houses and gives the results of a linguistic and chronological analysis. Special attention is paid to selected rare and interesting books. The study concludes with a practice-orientated section on how to effectively search for *slovacika* in the various electronic catalogues provided by the MZK.

Keywords: Moravian Library in Brno; special collections, *slovacika*, rare prints, digital catalogues

Abstrakt

Moravská zemská knihovna v Brně (MZK) získala do svého historického fondu v průběhu více než dvou století značné množství slovacik. Slovacika nejsou vyčleněna v samostatné sbírce, nýbrž jsou rozptýlena v různých kolekcích, jak v kmenovém fondu knihovny, tak v uzavřených historických sbírkách (klášterních, zámeckých, institucionálních, osobních). Jediný dosud publikovaný tištěný soupis slovacik vyšel v roce 1969. V průběhu následujících let knihovna získala novými akvizicemi další zajímavé tituly a podstatně rozšířila počet exemplářů svých slovacikálních tisků.

Tato studie sumarizuje stav ke konci roku 2024 a přináší statistické údaje slovacikálních tisků. Poskytuje také přehled míst vydání, nejpočetněji zastoupené tiskárny a výsledky jazykového a chronologického rozboru. Speciální pozornost je věnována vybraným címům a zajímavým titulům. Studii uzavírá prakticky orientovaná pasáž, jak slovacika efektivně vyhledávat v různých elektronických katalozích MZK.

Klíčová slova: Moravská zemská knihovna v Brně, historický fond, slovacika, vzácné staré tisky, elektronické katalogy

Úvod a historické pozadí fondu MZK

Slovacikum můžeme definovat jako dokument slovenské provenience, který je svým původem, místem vydání nebo jiným způsobem spjatý se Slovenskem. Patří sem například tisky vytištěné na území dnešního Slovenska, publikace slovenských autorů, spisy tematicky pojednávající o Slovensku, či Slováciích a díla ve slovenském jazyce, což odpovídá základním územním, autorským, obsahovým (tematickým) a jazykovým kritériím pro zařazení mezi slovacika. Slovacika v historickém fondu Moravské zemské knihovny v Brně (MZK) nejsou vyčleněna v samostatné sbírce, nýbrž jsou součástí jednotlivých specifických kolekcí, které dnešní MZK ve více než 200leté historii postupně začlenila do svého historického fondu. Kořeny tzv. původního kmenového fondu starých tisků najdeme v odkazech a darech zakladatelů a donátorů Františkova muzea (přímého předchůdce dnešní MZK), ke kterým patřili hrabě Antonín Bedřich Mitrovský, hrabě Josef Auersperg, starohrabě Hugo Salm a vlastenecký kněz a mecenáš Bedřich hrabě Sylva Tarouca. V roce 1899 se z knihovny Františkova muzea stala samostatná Zemská knihovna moravská. V této době můžeme pozorovat nárůst fondu české a slovanské literatury zejména systematickými nákupy v domácích i zahraničních antikvaritátech, které inicioval knihovník a pozdější ředitel knihovny dr. Wilhelm Schram. Z jeho popudu byla již v roce 1900 založena zvláštní sbírka – *Knihovna Komenského*, kterou MZK dodnes rozšiřuje. Knihovna měla stále i dost příznivců, kteří na ní pamatovali svými dary. Převod knihovny pod zemskou správu přinesl v roce 1901 delimitaci fondů se zemským archivem. Knihovna přišla o svou sbírku rukopisů, výměnou získala asi 2000 starých tisků. V prvním desetiletí 20. století do historického fondu přibýly větší knihovny s cennými starými tisky, které byly později vtěleny do kmenového fondu. Jednalo se např. o sbírky Muzejního spolku a Matice Moravské. Cílevědomě byly doplňovány bohemikální tisky. Po vzniku samostatného státu v roce 1918 se postavení knihovny významně zlepšilo. Knihovna se stala i knihovnou univerzitní. Znamenalo to nejen vyšší dotace na nákupy knih, ale i možnost podílet se na ústředním přidělování knižních fondů z celé republiky, jak ze soukromých nabídek, tak ze státních delimitačních akcí. Příkladem byla tzv. středoškolská akce v roce 1919, kdy byly zrušeny nebo sloučeny některé německé střední školy. Pro knihovnu byly získány např. knihovna gymnázia v Jihlavě (bývalá stará jezuitská knihovna založená již v roce 1561 byla ponechána jako uzavřená sbírka) a knihovna pražského novoměstského piaristického gymnázia. Ze soukromých sbírek knihovna získala např. jedinečnou knihovnu evangelického faráře Josefa Adolfa Szalatnaye de Nagy Szalatna, či sbírku knih slavisty a bohemisty Adolfa Paterý. Pokračovaly nákupy jednotlivin v domácích i zahraničních antikvariátech. V roce 1928 byla státem zakoupena pražská sekundogeniturní lobkovická knihovna, o kterou se pražská Univerzitní knihovna podělila s univerzitními knihovnami v Brně a Bratislavě. Na zahraničních aukcích v letech 1933 – 1934 v Lucernu a ve Vídni stát zakoupil cennou bohemikální část mikulovské dietrichsteinské knihovny (rukopisy a prvotisky) a věnoval ji MZK.¹ V poválečném období historický fond rozšířily německé konfiskáty z knihoven, ústavů, spolků a jednotlivců i z celých zámeckých knihoven. V roce 1950 byly svěřeny do péče MZK sistované klášterní knihovny z Brněnského a Jihlavského kraje (přírůstek představoval téměř 250 000 svazků). Pět jich zůstalo na původním místě (klášterní interiérové

¹ Více viz SVK: *Státní vědecká knihovna*. První vydání. Brno: Blok, 1983, s. 81-121.

knihovny), další jako intaktní celky v různých depozitářích.² Po těchto velkých akvizicích se historický fond v 2. polovině 20. století rozrůstal již v menším rozsahu, zejména nákupy v domácích antikvariátech. Pracovníci v oddělení starých tisků, zřízeného v roce 1948, se soustředili na třídění, konzervaci a zpracování rukopisů, inkunábulí a starých tisků. Po roce 1989 můžeme opět sledovat nákupy nejen v domácích, ale i v zahraničních antikvariátech. Velkým přírůstkem v 21. století byla akvizice tzv. *Vo-brovy sbírky*, přibližně 40 000 kramářských písní a cca 3 000 svazků knih (rukopisů, prvotisků, starých tisků a tisků 19. století). Dnes doplňujeme historické fondy zejména nákupy bohemikální produkce.

Vymezení a rozsah zkoumaného korpusu slovacik

Nelze přesně vystopovat původ u všech slovacikálních knih, ale obecně lze konstatovat, že slovacika vplynula do historického fondu MZK jako nedílná součást různých výše popsanych akvizic. Zasluhou Vladislava Dokoupila a Matice Slovenské v Martine vyšel v roce 1969 *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brně*. Katalog byl jedním z příspěvků do širokého plánu koncepce slovenské retrospektivní bibliografie. Přinesl badatelům nejen poznatky o konkrétně dochovaných exemplářích v brněnské univerzitní knihovně, ale zároveň přispěl k výzkumu tiskařské produkce na Slovensku a také k problematice šíření slovenské produkce na Moravu. Je v něm podchyceno 661 titulů v 919 exemplářích starých tisků teritoriálních slovacik z území dnešního Slovenska.³ Katalog zahrnoval všechna slovacika jak z vlastního fondu knihovny, tak klášterních knihoven, svěřených jí do péče. Je uspořádán abecedně, exemplářový popis starých tisků v závěru doplňuje celá řada rejstříků (místa vydání, tiskařský, chronologický, jazykový, předmětový, provenienční, historické sbírky...). Katalog již není aktuální, celá řada exemplářů dnes není v knihovně badatelům k dispozici. V 90. letech 20. století MZK navrátila v restitucích velkou část historického fondu (cca 200.000 svazků) obnoveným církevním řádům, což se pochopitelně dotklo i počtu slovacik.⁴ Po odečtení restituovaných svazků zůstalo 313 titulů slovacik v 348 exemplářích podchycených v tištěném katalogu.

Od roku 1969 uplynulo více než půl století. Historický fond se rozrostl o nové exempláře, a proto je vhodné představit „současný“ stav (ke konci roku 2024). Čísla ovšem nemůžeme brát jako absolutní. Vypracované statistiky vychází z elektronického katalogu MZK, který je průběžně doplňován novými přírůstky. Pokud uplatníme stejné geografické hledisko (dílo, které bylo vydáno na území Slovenska), zjistíme, že v historickém fondu MZK je 799 titulů slovacik (starých tisků) v 940 exemplářích, celkem rozptýlených ve 14 sbírkách [tabulka 1]. Do tohoto počtu, stejně jako v publikovaném katalogu, nejsou zahrnuty rukopisy, staré mapy, tisky 19. století a kramářské tisky.

² VOBR, Jaroslav. Klášterní knihovny ve státní správě 1950 – 1990. In: *Duha*. 1991, 5(1), s. 2-9.

³ DOKOUPIL, Vladislav, ed. *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brně*. Vyd. 1. Martin: Matica slovenská, 1969, s. X.

⁴ MACHOVÁ, Jitka a Petr ŽABIČKA. Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně „a lidé kolem nich“. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna v Olomouci, 2005, s. 12-13.

Tabulka 1. Jednotlivé sbírky obsahující slovacikální staré tisky

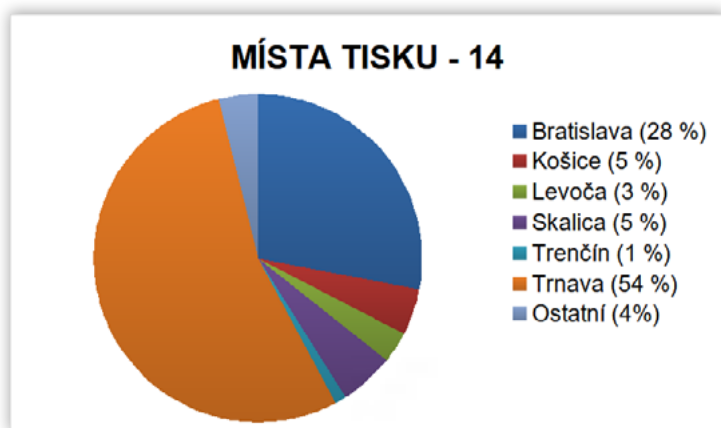
Sbírka	Lokace	Počet exemplářů
Kmenový fond MZK	ST	701
Knihovna 1. německého gymnázia v Brně	G	17
Knihovna biskupského semináře	BS	7
Knihovna koleje redemptoristů ve Svitavách	SR	6
Knihovna Komenského	Ks	11
Knihovna mikulovských piaristů	MP	19
Knihovna znojemských kapucínů	ZK	22
Muzejní knihovna z Uherského Brodu	UB	22
Staré tisky Státní pedagogické knihovny	STPK	1
Vobrova sbírka	V	77
Zámecká knihovna hrabat Chorinských z Veselí n. Moravou	CH	52
Zámecká knihovna hrabat Khuen Belasi z Emina Dvora	BKB	2
Zámecká knihovna Kübecků von Kübau z Lechovic	MKK	1
Zámecká knihovna z Lysé nad Labem	L	2

Historický fond MZK tvoří více jednotlivých sbírek. Některé jsou tzv. uzavřené původní historické celky – církevní, zámecké, spolkové a osobní knihovny, které byly ponechány v co nejpůvodnějším stavu. Mladší knihy z nich nebyly účelově vyřazovány, např. u německých konfiskátů zámeckých knihoven.⁵ Další sbírky jsou průběžně akvizicemi doplňovány, např. kmenový fond starých tisků, komeniana. Jak z uvedené tabulky vyplývá, nejvíce slovacik je zastoupeno v kmenovém fondu. Ten je doplňován novými akvizicemi, které jsou zaměřené především na získání bohemikální produkce, včetně slovacik tištěných v češtině, případně na exempláře s provenienčním vztahem k českému území. Druhý nejvyšší počet exemplářů slovacikálních starých tisků je obsažen ve Vobrově sbírce. Předmětem sběratelského a badatelského zájmu Jaroslava Vobra byla vedle kramářských tisků právě českojazyčná produkce bez ohledu na místo vydání. Slovacika v Zámecké knihovně Chorinských jsou naopak výhradně tištěna latinsky či německy.

⁵ Více viz MACHOVÁ, Jitka. Světské uzavřené historické sbírky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009: sborník z 18. odborné konference, Olomouc, 14. – 15. října 2009*. V Olomouci: Vědecká knihovna, Brno, Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 247-254.

Moravská zemská knihovna má druhou největší sbírku kramářských tisků v České republice zahrnující téměř 45 000 kramářských písní a modliteb. Přibližně 5 000 z nich na základě nakladatelských údajů pochází ze Slovenska, část má ovšem fingovaná impresa, za kterými se skrývaly kramářské tisky některých českých tiskáren.⁶ Největším producentem kramářských písní na Slovensku byla škarniclovská tiskárna ve Skalici, z jejíž produkce pochází více než 4 900 našich exemplářů, necelých 100 je z Banské Bystrice a pouze jednotliviny s nakladatelským údajem (pravděpodobně též v některých případech fingovaným) místem vydání Banská Štiavnica (1 exemplář), Levoča (2 exempláře), Prešov (2 exempláře), Trenčín (2 exempláře).⁷

Statistické rozbor slovacik, významné tiskárny, vybraná cimélia

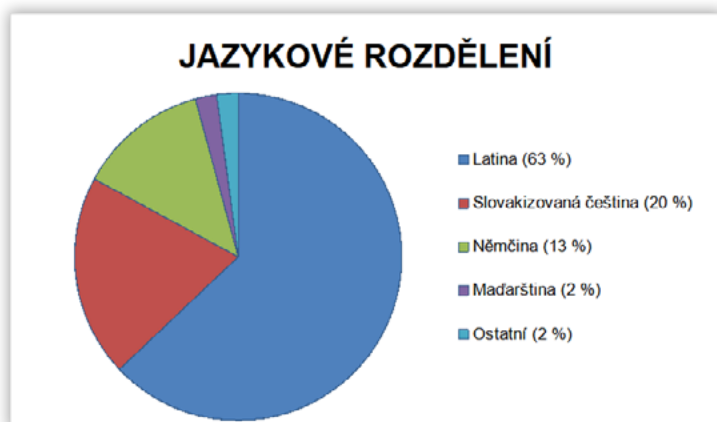


Graf 1. Slovacika rozdělená podle místa tisku

První grafické znázornění rozděluje slovacika podle místa tisku. Nejpočetněji jsou zastoupeny staré tisky z tiskáren v Trnavě (více než polovina), dále z Bratislavy, přibližně stejný počet z Košic a ze Skalice, následuje Levoča. Ostatní místa tisku, ve výčtu pouhá 4 %, už představují pouze jednotkové zastoupení: Banská Bystrica (9), Banská Štiavnica (3), Bardejov (2), Komárno (5), Plavecký hrad (1), Prešov (6), Púchov (4), Žilina (6).

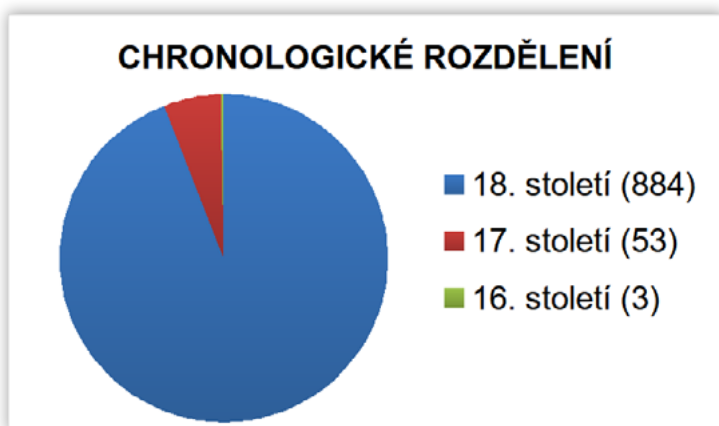
⁶ Více viz DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny. In: *Knihyha 2023*. Martin: Slovenská národní knižnica, 2023, s. 259-270.

⁷ Výzkum fingovaných impres kramářských tisků vytištěných na Slovensku ještě není ukončen, z tohoto důvodu také nejsou zahrnuty do statistických rozborů slovacik.



Graf 2. Jazykové rozdělení slovacik

Druhý statistický graf představuje jazykové rozdělení. Dominantní postavení, více než 63 % je latinských starých tisků, především teologické a filozofické texty, vědecké publikace, univerzitní práce, 20 % slovakizovanou češtinou, zejména modlitební knihy. Následuje němčina 13 % a pouhá 2 % maďarština. Malý počet maďarských starých tisků v moravské knihovně je způsoben pravděpodobně jazykovou bariérou. Necelá 2 % pak připadají na ostatní jazyky, knihy francouzské a jeden titul italský, konkrétně *Trattamenti filosofi tradotti dal france in italiano...* vydal v Bratislavě Ján Michal Landerer z Füsckutu v roce 1767 (ST1-0590.500). Objevují se rovněž paralelní vícejazyčné texty, např. Komenského latinsko-německo-maďarsko-české vydání díla *Orbis pictus*, vytištěného v roce 1728 v Levoči Jánem Brewerem (Ks-0046.689, V1-0001.692). První exemplář je spjatý se Slovenskem i provenienčně (opatřený razítkem Museálna slovenská spoločnosť). Další, prokazatelně i provenienčně slovenský původ má jeden ze tří exemplářů Komenského *Januae linguarum* vytištěný ve stejné tiskárně v roce 1722 (Ks-0274.719). Obsahuje rukopisné provenienční příписy: Convic. Leutsch. Anno 1771; Fris Michaelis Zubich Clerici Bosnensis 1817; [razítko] Dr. Ballagi Aladár. Příkladem řecko-latinské učebnice je *Compendiaria Graecae grammatices institutio* vytištěná v trnavské jezuitské tiskárně v roce 1756 (ST1-0031.121). Ze stejné tiskárny pochází hned tři exempláře učebnice řečtiny jezuity Jacoba Gretschera *Institutionum Linguae Graecae Liber III.* z roku 1745 (ST1-0087.845, přív., G-000.2091, přív., CH-0005.292, přív.). Ojedinělý je exemplář *Versuch eines kleinen Türkischen Wörterbuchs* (ST1-0047.658) autora Jána Mateje Korabinského, vytištěný v Bratislavě u Landerera v roce 1788. Je vyzdobený mědirytinovým figurálním frontispisem s tureckou abecedou. V teologických latinských knihách nalezneme i slova, či pasáže v řečině a hebrejštině. V latinských i německých odborných textech jsou zaznamenány jednotlivé výrazy (zejména místní názvy v historických a geografických příručkách) v rumunštině a chorvatštině.



Graf 3. Chronologické rozdělení slovacik

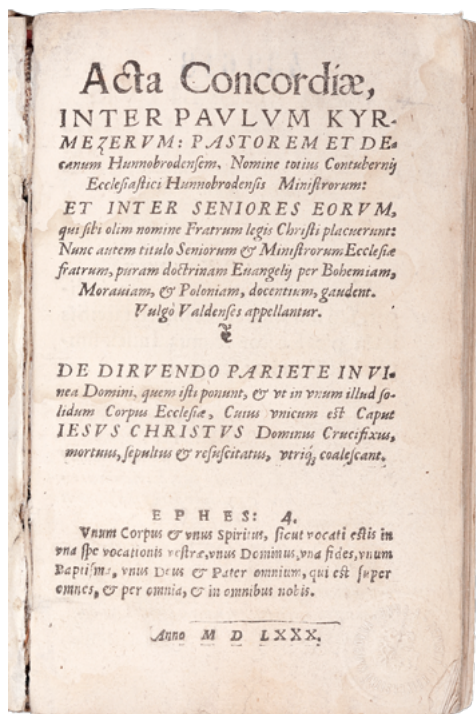
Jak ukazuje třetí graf, slovenský knihtisk 16. století je reprezentován pouze třemi knihami. Nejstarší a velice vzácný exemplář latinského spisu *Acta Concordia ...* slovenského evangelického kněze, Pavla Kyrmezera, byl vytištěn Peterem Bornemiszem na Plaveckém hradě v roce 1580 (ST1-0439.618). Z důvodu utajení je na poslední potištěné straně tisku v nakladatelských údajích uveden faktor dílny Bálint Mančkovič (=Valentinus Farinola) a tiskařský signet (kotva a had).⁸ Část nákladu knihy byla údajně úředně zničena. Kompletní dochovaný výtisk MZK je vyvázán do části dvoulistu latinského pergamenového rukopisu z přelomu 13./14. století. Do fondu byl získán akvizicí lobkovické sekundogeniturní knihovny.⁹

Další tisk ze 16. století pochází z bardějovské tiskárny Dávida Gutgesela. Latinská *Postilla ...* (V3-0000.213) Leonharda Stockela foliového formátu z roku 1596 má na titulní straně umístěný dřvořez – znak města Bardějova a obsahuje i zajímavé rukopisné provenienční přípis: *Johannis Sextii Signat. Cremnitzij Anno 1728; Martini Lautsek...; [exlibris] Ex libris Tasnádi Szeöts A. D. 19.*

Poslední zástupce 16. století je bohužel poškozený exemplář latinské právní příručky *Decreta, constitutiones et articuli regum incltyi regni Ungariae...*, kterou vytiskl Miklós Tegledi v roce 1584 (V3-0000.217, přív.).

⁸ *Encyklopedieknihy.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Peter_Bornemisza

⁹ SVK: *Státní vědecká knihovna*, odk. 1, s. 102.



Obr. 1. Acta Concordiæ. 1580. MZK, sign. ST1-0439.618



Obr. 2. POSTILLA. 1596. MZK, sign. V3-0000.213

Knihtisk v 17. století byl na Slovensku kvůli náboženským a politickým změnám pod přísnou cenzurou, což ovlivnilo i produkci knih. Většina tisků ze 17. století z fondu MZK (57 exemplářů) vyšla z produkce Akademické (jezuitské) tiskárny v Trnavě. I když knihy byly kontrolovány a cenzurovány, přesto se knihtisk v 17. století rozšířil i do dalších slovenských měst. Ve fondu MZK jsou jednotkově zastoupeny tisky z Bratislavy, Levoče, Trenčína a ze Žiliny. Zástupcem bratislavského knihtisku je v katolické Arcibiskubské tiskárně červeno-černě vytištěná v roce 1625 liturgická kniha *Rituale Strigoniense* (V1-0000.084). Exemplář má na vazbě fragment listu latinského pergamenového antifonáře s kvadratickou notací a iniciálou z 1. poloviny 15. století. Zajímavé jsou české tituly, např. trenčínské vydání *Praxis Pietatis. To gest, O Cwičenj se w Pobožnosti prawé, Knjžka mil'ostná*, vydané českým exulantem Václavem Vokálem v letech 1637-1641. MZK má 4 exempláře (Ks-0023.591, Ks-0085.833, V1-0001.374, V1-0001.424). Stejný titul vydal i v Levoči v roce 1674 protestant Samuel Brewer (Ks-0720.099, V1-0001.450). V Brewerově tiskárně se tiskla jak díla protestantská, tak i katolická. K vzácným exemplářům patří také *Pijsně Duchownj Staré y Nowé kterýchž Cýrkew Křesťanská při Wýročnjch Slawnostech a Památkách Gakož y we wsselikých potřebách swých, obecných y obzwlásstnjch s mnohým prospěchem, vžjwá: K njmž přidaný gsau Pjsně D. M. Luthera wssecky z Německé řečj do nassj Słowenské, přeložené; Od Kněze Giřjka Tranowského...* vytištěné v Levoči u Vavrince Brewera v roce 1635 (V1-0000.102). Na vazbu tohoto výtisku bylo použito části listu latinského pergamenového sekvencionáře s métsko-gotickou notací z 2. poloviny 14. století. Knihy z levočské dílny jsou často vyzdobeny dřevořezovými, či mědirytinovými ilustracemi. V Žilině tiskla tiskařská rodina Dadanů, ve fondu MZK jsou bohužel často neúplné poškozené tituly *Dwogj Spis wčiněný* (1667, ST1-0031.773), *Korunka A neb Wjnek Panenský* (1679, ST1-0025.236), *Dwanáct Přemysslowánj Duchownjch* (1686, STS-0499.245, V1-0001.066), *Zpěwowé A neb Pjsničky Duchownj* (1686, STS-0499.246).

Drtivá většina slovacikálních starých tisků z historického fondu MZK spadá do období rozkvětu slovenského knihtisku v 18. století. Největší počet má svůj původ opět v trnavské univerzitní tiskárně (činné 1648 – 1773), podporované privilegiem panovnického dvora, které se dobře dařilo až do zrušení jezuitského řádu a přesunutí univerzity do Budapešti (v roce 1777).¹⁰ Trnavská tiskárna patřila k největším a nejvýznamnějším tiskárnám bývalého Uherska. Pro potřeby univerzity se tiskly učebnice, univerzitní teze, disertace, ale také kalendáře, různé teologické, filozofické a právní příručky, katolická liturgická literatura i historická próza. Naprostá většina titulů se tiskla latinsky. Několik starých tisků pochází z trnavské dílny Václava Jelínka z konce 18. století, který vedle latinských knih vytiskl i velké množství knih slovenských (především bernolákovců). Připomenu dílo *Weselé Učinki, a Rečeňj, které k stráweňu trůchliwích hodín Zebrał, a widál Ios. Ign. Baiza. Farár Dolno-Dubowský* z roku 1795 (ST1-0025.187) a neúplný exemplář herbáře Juraje Fándlyho *Zelinkár, z welkich zelinárskich Kňih witáhnutí* vydaný 1793 (ST1-0499.263).

Velký rozkvět zaznamenal knihtisk v Bratislavě, reprezentovaný tiskařskou rodinou Royerů. Z jejich dílny pochází také Komenského vícejazyčné vydání *Januae Linguarum Reseratae Aureae Vestibulum* z roku 1747 (V1-0001.705). V polovině století Royer

¹⁰ *Encyklopedieknihy.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jezuitsk%C3%A1_tisk%C3%A1rna_%E2%80%93_Trnava

prodal tiskárnu Jánu Michalu Landererovi, který úspěšně provozoval s rodinou dílnu v Bratislavě i filiálky v Košicích a v Budapešti. Vedle německých, latinských a maďarských tisků vytiskli už více než 100 titulů slovakizovanou češtinou. V historickém fondu MZK jsou např. tři různá vydání *Duchownj Žiwota Studnice* od Eliáše Mlynára z roku 1758, 1774 a 1794 (ST1-0135.742, ST1-0036.332, ST1-0849.690), oblíbená a rozšířená Třanovského *Cithara Sanctorum* z roku 1768 (ST1-342.593, A, B).

Větší zastoupení mají rovněž knihy vytištěné v 2. polovině 18. století v bratislavských dílnách Františka Antonína Patzka a Šimona Petra Webra. Malý počet evidovaných dochovaných exemplářů zaznamenáváme u díla *Knižka o Ctnosti Angelské* Havla Phaetona Žalanského vytištěného u Patzka v roce cca 1780 (STS-0024.570). Z Webrovy dílny upozorním na Komenského latinsko-maďarsko-německo-slovenské dílo *Orbis Pictus* z roku 1798 (Ks-0032.048, V1-0001.700).

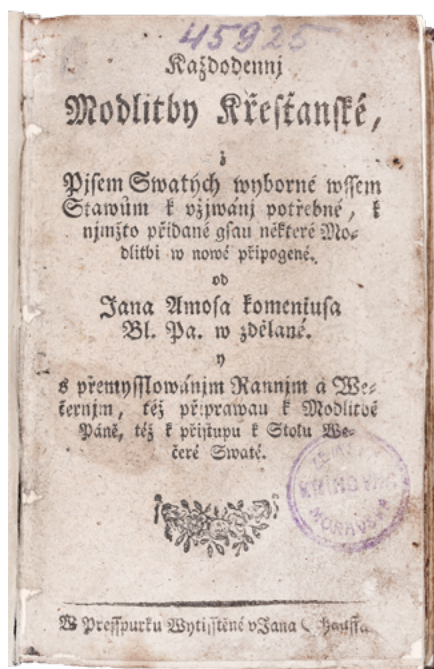
V roce 1784 si rovněž v Bratislavě založil knihařskou dílnu evangelík Anton Löve. V historickém fondu MZK je několik jeho německých a latinských knih s tematikou historie a geografie Maďarska, např. vícesvazkový titul *Geographie des Königreichs Ungarn* od Karla Gottlieba Windische z roku 1780 (G-0001.075,1 G-0001.076,2). Dílo je vyzdobeno mědirytinami, v prvním díle je složená mědirytinová veduta Bratislavy.

Alespoň podle nakladatelských údajů a referencí z odborných soupisů a bibliografií, z Bratislavy pochází také titul *Každodennj Modlitby Křesťanské...* Jana Ámose Komenského s impresem: W Presspurku Wytisštěné v Jana Schauffa bez uvedeného roku vydání (Ks-0045.925).¹¹ Jaroslav Vobr ve své práci ale uvádí, že se jedná o fingované impresum. Původ tisku připisuje litomyšlské tiskárně Václava Vojtěcha Turečka s přibližnou datací na začátek 19. století.¹² Začala jsem hledat argumenty, které by potvrzovaly jeho tvrzení. Všechny tituly vytištěné u Jána Schauffa jsou vytištěny v němčině nebo latině. Komenského titul se jako jediný z této produkce vymyká. Rovněž žádnou typografickou shodu ve výzdobě s ostatními Schauffovými tisky jsem nenašla. K výzdobě tisku *Každodenní modlitby křesťanské* byl použit rokajový vlys a dva typy vinět – květinová girlanda a rokajová s rostlinným motivem. Stejnou rokajovou vinětu obsahuje tisk *Nový Nebe-klíč* vytištěný v Litomyšli v roce 1790 (V1-0001.830). Tato typografická výzdoba (vlys a viněty) byla hojně použita u různých litomyšlských kramářských tisků v 19. století.¹³ Nevím, nakolik tyto zjištěné skutečnosti potvrzují tvrzení o litomyšlském vydání této knihy. Každopádně tento brněnský exemplář provází také zajímavé zaklínání spojené s provenienčním rukopisným přípisem na zadní předsádce: „Kdo Tu Knižku ukradne tomu ruka upadne U samého ramena nebo u kolena Franc Dusska to psal.“

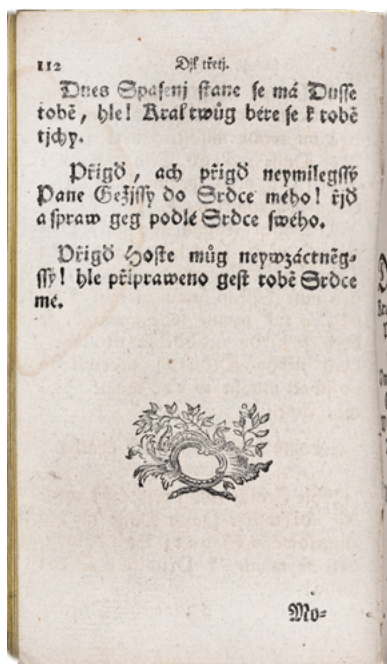
¹¹ *Knihopis*, K04240; *Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích*, 412; Klimeková, A. *Bibliografía územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*, 5015.

¹² VOBR, Jaroslav. *Dílo Jana Ámose Komenského ve fondech Státní vědecké knihovny v Brně a moravských klášterních knihoven: Rukopisy a staré tisky: 1611 – 1800*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1992, s. 91.

¹³ Srovnej VK-0004.964; VK-0005.020; VK-0015.170; VK-0000.630, přív. 65; VK-0002.333; VK-0000.280, přív. 29.



Obr. 3. Každodenní Modlitby Křesťanské. [mezi 1800 a 1810?]. MZK, sign. Ks-0045.925, vlys (s. 5), viněta na titulním listu, viněta (s. 224 a poslední strana rejstříku)



Obr. 4. Nový Nebe-klíč. 1790. MZK, sign. V1-0001.830, viněta (s. 112=212, 400)

Dosud neevidované slovacikální staré tisky

Velmi důležitou roli zejména v šíření knih v národním jazyce měla produkce tiskárny rodiny Škarniců ze Skalice. Z jejich dílny, vedle již krátce zmiňovaných tisíce titulů kramářských tisků (písní a modliteb) to byly zejména další rozsáhlejší náboženské tisky – kázání, katechismy, modlitební knihy.

K hojně vydávaným a oblíbeným autorům patřil zejména německý kapucín Martin z Kochemu a jeho díla *Der große Baumgarten* a *Guldener Himmelschlüssel*. V překladu vycházely v různě zkrácených verzích s modifikovanými názvy v průběhu 18. a 19. století nejen v Čechách, ale i na Slovensku. Textovou část doprovázely dřvořezové nebo mědirytinové tématické ilustrace. V historickém fondu MZK zaznamenáváme několik výtisků těchto modlitebních knih a některé z nich nejsou prozatím evidované ani v *Knihopise*,¹⁴ ani v *Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*.¹⁵ K těmto unikátům patří: *Sstěpná Zahrada, s neykrásněgšsými Modlitbami nowě okrásslena ...* vytištěná ve Skalici v roce 1778? (ST1-1513.467).¹⁶ Rok vydání není v knize uveden, odvozuje se ho od Tabule měnicích se svátků na roky 1778 – 1792. Bibliografie uvádí vydání z let 1762 a 1767. Exemplář byl získán do fondu v roce 2023 nákupem z pražského antikvariátu Ztichlá klika. Další tři exempláře jsou součástí Vobrovky sbírky. *Duchownj Nebe-Kljč, neb, wraucné Katolické modlitby na ssestnáct Djlů rozvržené ...* vydáno ve Skalici v roce 1784 (V1-0001.840).¹⁷ Tento exemplář se odlišuje od č. 5867 uvedeném v Bibliografii (stejný titul, 14 nečíslovaných stran, 648 stran, 6 zachovaných nečíslovaných stran, 15 nečíslovaných příloh, signatura MZK ST1-0431.252), svým rozsahem má 778 stran, 6 nečíslovaných stran, 7 nečíslovaných příloh zachovaných. Další je titul *Zlatý Nebe-Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* vytištěný ve Skalici roku 1785 (V1-0001.843).¹⁸ Bibliografie zaznamenává pouze tisk z roku 1784. Posled-

¹⁴ Databáze *Knihopis* (KPS) [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=find-b&local_base=KPS.

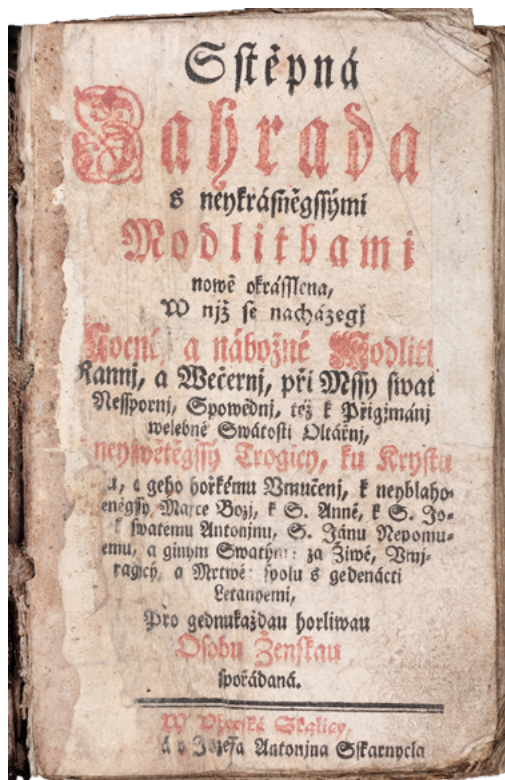
¹⁵ KLIMEKOVÁ, Agáta, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Janka ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. [Martin]: Slovenská národná knižnica, 2008, sv. III, s. 323-327.

¹⁶ *Sstěpná Zahrada, s neykrásněgšsými Modlitbami nowě okrásslena ...* W Vherské Skalicy: [Wytisštěn]á v Jozeffa Antonjina Sskarnycla, [1778?]. – 16 nečíslovaných stran, 391 stran, to je, 362 stran, stran, 5 nečíslovaných stran; 8°. (17 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlys, klišé k iniciále, viněty, linky, tabule svátků 1778 – 1792. – Chyba v paginaci: Poslední číslovaná strana chybně 391 (spr. 362). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Antikvariát Ztichlá klika, kup 9/2023]. – Původní kožená vazba, kovová spona, poškozený hřbet i desky. – Vyspravený titulní list s menší ztrátou textu, chybí strany 17-36 (místo nich věvázány strany 51-78 a 1 list s dřvořezem z jiného tisku) a strany 47/48, ušpiněno, potrháno. Sign. ST1-1513.467

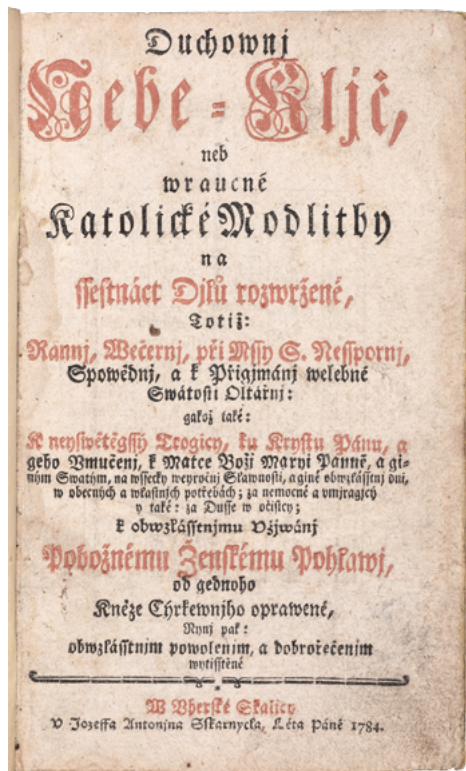
¹⁷ *Duchownj Nebe-Kljč, neb, wraucné Katolické modlitby na ssestnáct Djlů rozvržené ...* W Vherské Skalicy: v Jozeffa Antonjina Sskarnycla, 1784. – 778 stran, 6 nečíslovaných stran, 7 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (19 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlys, ozdobné linky, mědirytinové přílohy, tabule svátků na roky 1796–1815. – Chyby v paginaci: 27 (spr. 37), 109 (spr. 106), 153 (spr. 158), 185 (spr. 183), 245 (spr. 243), 275 (spr. 275), 257 (spr. 275), 180 (spr. 280), 280 (spr. 290), 279 (spr. 297), 358 (spr. 308), 296 (spr. 396), 451 (spr. 401), 658 (spr. 598). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [m.p.] Ex libris Jaroslav Vobr 16/XII 1970. – Původní kožená vazba zdobená slepotiskovou figurální výzdobou se zlaceným hřbetem, žlutá ořízka. Sign. V1-0001.840

¹⁸ *Zlatý Nebe-Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* W Vherské Skalicy: Wytisštěná v Jozeffa Ant. Sskarnycla, 1785. – 16 nečíslovaných stran, 662 stran, to je, 646 stran, 10 nečís-

ním titulom je *Zlatý Nebeský Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj...* tištěný ve Skalici 1779 (V1-0001.871).¹⁹ Bibliografie tento titul neuvádí vůbec.



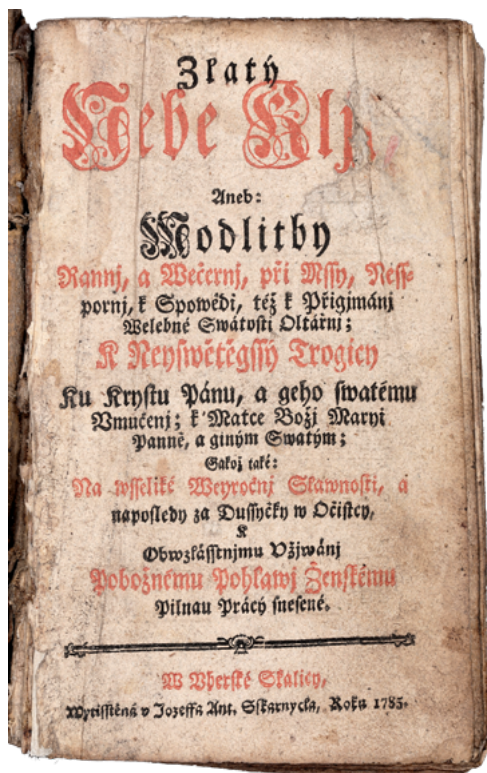
Obr. 5. *Sstěpná Zahrada*. [1778?]



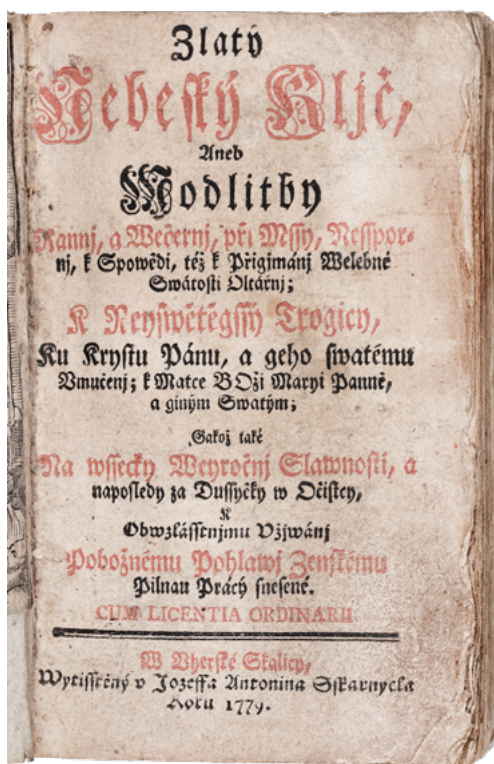
Obr. 6. *Duchownj Nebe-Kljč*. 1784

lovaných stran, 15 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (18 cm). Výzdoba: Titulní strana tištěna červeně a černě, vlysy, ozdobné klíše k iniciále, ozdobné linky, viněty, dřevorezové přílohy, tabule svátků na roky 1786– 1799. Chyby v paginaci: 33 (spr. 32), 119 (spr. 117), 172 (spr. 173), 199 (spr. 193), 235 (spr. 253), 313 (spr. 318), 332 (spr. 323), 304 (spr. 364), 445 (spr. 443), vynecháno 576–591, 646 (spr. 656). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Jaroslav Vobr, Brno]. – Původní kožená vazba, poškozená, utržená zadní deska, vyspravený hřbet, chybí 1 spona. – Chybí strany 195–206, vertikálně utržena vnější polovina stran 661/662, strany 21/22 roztrženy, strany 193/194 vyspraveny s menší ztrátou textu, ušpiněno. Sign. V1-0001.843.

¹⁹ *Zlatý Nebeský Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* W Vherské Skalicy: Wytis- stěný v Jozeffa Antonjina Sskarnyela, 1779. – 16 nečíslovaných stran, 662 stran, 10 nečíslovaných stran, 12 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (19 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlysy, ozdobné klíše k iniciále, viněty, ozdobné linky, dřevorezové přílohy, tabule svátků na roky 1788 – 1792. Rukopisné poznámky v kalendáři. Chyby v paginaci: 236 (spr. 286), 332 (spr. 323), 445 (spr. 443). Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Jaroslav Vobr, Brno]. – Původní kožená vazba zdobená slepotiskovou ornamentální výzdobou, poškozené desky i hřbet. – Chybí strany 141/142, 303/304 a poslední nečíslovaný list rejstříku, z velké části utržený frontispis, některé listy vyspraveny s menší ztrátou textu, zatekliny, ušpiněno. Sign. V1-0001.871



Obr. 7. Zlatý Nebe-Kljč.1785



Obr. 8. Zlatý Nebeský Kljč. 1779

Možnosti vyhledávání slovacik v katalogích MZK

Knihovníci v MZK již téměř 30 let zpracovávají historické fondy do elektronického katalogu ALEPH a knihovna v současnosti poskytuje informace o fondu svým čtenářům a badatelům prostřednictvím čtyř různých elektronických katalogů a portálů. Až na výjimky (katalogy rukopisných sbírek) upustila od vydávání klasických tištěných soupisů a bibliografií. Nejstarší je tradiční knihovní katalog Aleph.²⁰ Zde mají historické fondy vyčleněnou samostatnou Databázi MZK03 – Katalog jihomoravských historických sbírek. Vedle vlastního historického fondu MZK03 obsahuje elektronicky zpracované exemplárové záznamy knih některých bývalých nebo i současných deponátů klášterních knihoven, které měla knihovna ve své správě. Výběrem lze upřesnit konkrétní knihovnu, jejíž fond chci prohlédnout (např. Historický fond MZK, Knihovnu františkánů v Dačicích, Knihovnu dominikánů ve Znojmě...). Katalog používají spíše knihovníci a badatelé, kteří mohou využít specializované Rejstříky (např. místa vydání, tiskár, provenience, incipit, nápěv...). Katalog umožňuje použít i kombinaci rejstříků – Vyhledávání.

Druhý katalog VuFind – nabízí přehledné a intuitivní prostředí s možností jednoduchého zpřesňování dotazu, funguje na principu hledání v hypertextu.²¹ Má rovněž funkci

²⁰ Aleph [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://aleph.mzk.cz/F?RN=797976455>

²¹ Katalog VuFind [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/>

Pokročilého vyhledávání – možnost zpřesňování dotazu podle různých kritérií (např. podle dostupnosti, témat, formátu, autora). Tento katalog je společný pro celý knihovní fond MZK a u veřejnosti daleko oblíbenější. VuFind je open source software, na jehož vývoji se MZK podílí a který přizpůsobuje svým potřebám. Na stejném principu fungují dnes dva portály, které MZK provozuje: Knihovny.cz – celorepublikový portál společný pro všechny knižní fondy²² a Historické fondy – celorepublikový portál pouze pro historické fondy institucí, které se zapojily (např. Národní knihovna ČR, Knihovna Akademie věd ČR, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích...).²³ V blízké budoucnosti pravděpodobně dojde k sloučení obou portálů v jeden. Čtenáři rovněž velmi oceňují plně digitalizované dokumenty, které lze najít v Digitální knihovně MZK.²⁴ Digitalizáty lze vyhledat jednoduchým dotazem nebo lze využít specializovaně vytvořené tematické sbírky (Komeniana, Zednářská literatura...). Odkazy na digitalizované kopie jsou rovněž dostupné z ostatních již představených katalogů.

Na závěr tohoto drobného příspěvku k sběratelství slovacikálních starých tisků na Moravě a jejich zastoupení v historickém fondu v Moravské zemské knihovně v Brně lze konstatovat, že s postupující evidencí Vobrovsky sbírky MZK jistě brzy zpřístupní i další zajímavá slovacika.²⁵

²² *Knihovny.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.knihovny.cz/>

²³ *Historické fondy* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: www.historickefondy.cz

²⁴ *Digitální knihovna MZK* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk>

²⁵ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Aleph [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://aleph.mzk.cz/F?RN=797976455>

Databáze Knihopis (KPS) [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS

Digitální knihovna MZK [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.digital-niknihovna.cz/mzk>

DOKOUPIL, Vladislav, ed. *Katalóg slovackých knih do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brne*. Vyd. 1. Martin: Matica slovenská, 1969.

DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Kniha 2023*. Martin: Slovenská národní knižnica, 2023, s. 259-270. ISBN 978-80-8149-165-8

Encyklopedieknihy.cz [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana

Historické fondy [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: www.historickefondy.cz

Katalog VuFind [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/>

Knihovny.cz [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.knihovny.cz/>

KLIMEKOVÁ, Agáta, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Janka ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. [Martin]: Slovenská národná knižnica, 2008. ISBN 978-80-89301-16-4

MACHOVÁ, Jitka. Světské uzavřené historické sbírky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009: sborník z 18. odborné konference, Olomouc, 14. – 15. října 2009*. V Olomouci: Vědecká knihovna, Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 247-254. ISBN 978-80-7053-285-0

MACHOVÁ, Jitka a Petr ŽABIČKA. Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně „a lidé kolem nich“. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna v Olomouci, 2005, s. 9-18. ISBN 80-7053-259-9

VOBR, Jaroslav. *Dílo Jana Amose Komenského ve fondech Státní vědecké knihovny v Brně a moravských klášterních knihoven: Rukopisy a staré tisky: 1611 – 1800*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1992. ISBN 80-7051-047-1

VOBR, Jaroslav. Klášterní knihovny ve státní správě 1950 – 1990. In: *Duha*. 1991, 5(1), s. 2-9. ISSN 0862-1985

Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích. 1. vyd. Praha: SPN, 1959.

SVK: *Státní vědecká knihovna*. První vydání. Brno: Blok, 1983.

Mgr. Jitka Machová

Moravská zemská knihovna v Brně,
Kounicova 65a, 601 87 Brno
e-mail: Jitka.Machova@mzk.cz

Absolventka FF MU v Brně (vědecké informace – knihovnictví). Působí od roku 1993 na specializovaném pracovišti Odboru rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny v Brně. Spolupracuje na řešení výzkumných úkolů a projektů zejména z oblasti elektronického zpracování historických knižních fondů. Publikuje práce z oboru.